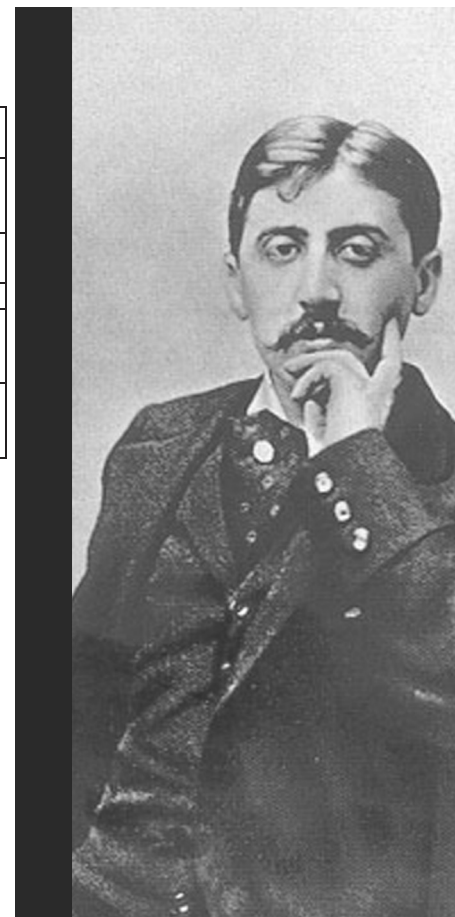

Chronologie

Kant Swann	Schaduw	Kant Guermantes	Sodom-Gomorra	Albertine	Hervonden Tijd
1883-92 (5-14 j.)	1892-95 (15-17 j.)	1897-98 (19-21 j.)	1899-1900 (22 j.)	1900-02 (22-24 j.)	1914-1916 (36-38 j.)
Combray	Parijs	Parijs	Parijs	Balbec Parijs	Parijs
Een dag	3 jaar	herfst-zomer	een dag	2 jaar	een nacht
Liefde Swann Parijs	Balbec	Doncières			Parijs
1877-78 1 jaar	1892 een seizoen	1897 een week			[1925] [47 jaar] een uur

Thematiek

liefdes	mondaine leven	bespiegeling
Swann/ Odette Marcel/ Gilberte Marcel/ Guermantes Saint-L./ Rachel Marcel/ Albertine Charlus/ Morel	Diner Verdurin Soirée Saint-Euv. ----- Opéra Berma Matinée Villeparisis Diner Hertogin Guerm. ----- Soirée Prinses Guerm. Diner Verdurin Concert Verdurin ----- Matinée Guermantes	Commentaar door Verteller Genre: La Bruyère La Rochefoucauld

PROUST

EEN HOORCOLLEGE OVER
ZIJN MEESTERWERK *Op zoek
naar de verloren tijd*

Door Maarten van Buuren

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de file, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op **www.home-academy.nl**

Uitgave: Home Academy Publishers
President Kennedylaan 19
2517 JK Den Haag
Postbus 17111
2502 CC Den Haag
Tel: 070 - 3607613
Fax: 070 - 3455199
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. Studium Generale Universiteit Utrecht

Opname: Sandro Ligtenberg (Utrecht, voorjaar 2005)
Stem inleiding: W.J.C.M. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: MediaMotion B.V.

© Copyright 2005 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 90 8530 016 9
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

Handelingsgebieden

Combray

Moeder
Vader
Grootmoeder
Tante Léonie
Oom Adolphe
Françoise

Swann
Odette
Gilberte

Vinteuil (en dochter)

Balbec

Albertine
(en andere meisjes)
Grootmoeder
Bloch

Elstir
(Rivebelle)

'Clan' Verdurin
(La Raspelière)

Parijs

Guermantes
Saint-Loup
Charlus
Mme Villeparisis

'Clan' Verdurin
Cottard
Brichot

Françoise
Jupien
Grootmoeder

de inleiding op diverse aspecten van *Op zoek*.

Van de Franstalige titels spreken de volgende mij het meest aan :

Bardèche, Maurice, *Marcel Proust romancier*, Parijs 1971, een zeer uitgebreide (800 pagina's) zeer erudiete, en vooral zeer goed geschreven studie over het ontstaan van *Op zoek naar de verloren tijd*.

Deleuze, Gilles, *Proust et les Signes*, Parijs 2003 (1964), zeer compacte, zeer intelligente studie over *Op zoek* als een ontcijfering van drie categorieën tekens (liefde, mondaniteit, kunst).

Poulet, Georges, *L'Espace Proustien*, Parijs 1963. Prachtige studie waarin Poulet de roman benadert vanuit de manier waarop Proust gestalte geeft aan de ruimte.

Raimond, Michel, *Proust Romancier*, Paris 1984. Voortreffelijke inleiding in de belangrijkste gezichtspunten met betrekking tot Prousts roman.

Revel, Jean-François, *Sur Proust, Paris 1960*. Eigenwijs, prachtig geschreven, en flonkerend betoog over *Op zoek*.

Leo Spitzer: 'Le style de Marcel Proust', in *Etudes de Style*, Parijs, 1970, 397-473 (oorspronkelijk in het Duits verschenen als *Stilstudien*). Brilljante analyse van Prousts zinsbouw, waaruit Spitzer de belangrijkste psychologische trekjes van de schrijver afleidt.

Tenslotte is er een site met zeer veel informatie over Proust en links naar alle andere aan Proust gewijde sites: www.Tempsperdu.com

Proust

Een hoorcollege over zijn meesterwerk *Op zoek naar de verloren tijd*.

Door Maarten van Buuren

Inhoudsopgave

Inleiding: Marcel Proust	5
1. Een meesterwerk in fragmenten	7
2. Betoverende beelden	9
3. <i>Op zoek</i> als Bildungsroman	11
4. De discrete charme van de adel	13
5. Homo's en joden	15
6. Liefde is jaloezie	17
7. Het kunstwerk als droom	19
Aanbevolen literatuur	21
Handelingsgebieden	23
Chronologie	24
Thematiek	24

3

Maarten van Buuren

Prof. dr. Maarten van Buuren (1948) is als hoogleraar Moderne Franse Literatuur verbonden aan de Universiteit van Utrecht. Hij is gespecialiseerd in literatuurtheorie en Franse literatuur uit de XIXe en XXe eeuw. Enkele recente publicaties zijn: *Moderne Franse Literatuur* (met Els Jongeneel) en *1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur* (met Jan Bank). Binnenkort verschijnt de essaybundel *De innerlijke ervaring*. Zijn werk omvat verder vertalingen van ondermeer La Bruyère, Paul Valéry, Emil Cioran.

Studium Generale Universiteit Utrecht

Het Studium Generale van de Universiteit Utrecht verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen en symposia op wetenschappelijk en cultureel gebied.

Kijk voor meer informatie op <http://www.sg.uu.nl>

Aanbevolen literatuur

Ik heb voor mijn lezingen gebruik gemaakt van de Pléade-editie van *Op zoek naar de verloren tijd*:

Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu*, (édition Jean-Yves Tadié), Gallimard, Parijs 1987-1989. En van de Nederlandse vertaling, verschenen bij de Bezige Bij, vertaald door Thérèse Cornips en anderen, laatste heruitgave van 2002.

De secundaire werken over *Op zoek naar de verloren tijd* die me het meest aanspreken zijn voornamelijk Franstalig en niet vertaald. Van de niet-Franstalige titels noem ik:

Evers, Meindert, *Proust en het fin-de-siècle; de decadentie overwonnen*, Walburgpers 1997, DAMON 2004, een studie waarin terecht aandacht wordt gevestigd op het veronachtzaamde aspect van de decadentie.

Jauss, Hans Robert, *Zeit und Erinnerung in Marcel Prousts 'A la Recherche'*, Heidelberg 1955, een heel mooie en grondige studie over het thema van de tijd.

Rivers, J.E., *Proust and the Art of Love*, New York 1980, goed geschreven studie waarin wordt ingegaan op het probleem van de homosexualiteit.

Shattuck, Roger, *Proust's Way*, New York 2000, vlot geschreven goe-

21

3. Sommige indrukken (zoals de klokketorens van Martinville) zijn beladen met een geheimzinnige zeggingskracht. Ze moeten worden 'geopend' om het geheim dat ze bevatten eruit te winnen. De beelden zijn 'zwanger'; het zijn tekens die verwijzen naar hun ongeboren betekenis. Ze impliceren tevens de dood als voorwaarde voor wedergeboorte. Het is de werkelijkheid die tot kunst kan worden 'gerealiseerd' op voorwaarde dat deze werkelijkheid wordt geofferd, en de schrijver op de koop toe. *De hervonden tijd* wemelt van verwijzingen naar dit dubbele offer. De beelden en hun ontwikkeling tot kunst vormen de echte sleutel tot *Op zoek naar de verloren tijd*.

4. *De hervonden tijd* bevat een lofzang op de droom. Ik denk dat de droom omvang en strekking van *Op zoek* duidelijk maken. Prousts poëtica sluit aan bij de beide fasen van Freuds *Droomduiding*. De cyclus berust op een primair proces dat onbewuste beelden produceert, zwaar van symbolische lading, en een secundair proces dat de verbor-gen betekenis door middel van woorden tot bewustzijn, tot kunst maakt.

MARCEL PROUST

Marcel Proust werd geboren in 1871. Zijn moeder kwam uit een rijke joodse familie, zijn vader was hoogleraar in de medicijnen. Proust had een zwakke gezondheid: hij leed aan astma en die omstandigheid, gevoegd bij de toegeeflijkheid van zijn ouders, zorgde ervoor dat hij een teruggetrokken jeugd leidde waarin hij zich vooral bezighield met kunst. Zijn toekomstplannen waren vaag. Zijn vader wilde dat hij iets met zijn studie zou doen en Proust koos met tegenzin voor een carrière als bibliothecaris. Hij werd aangenomen bij de bibliotheek Mazarine, maar verscheen nooit op zijn werk. Hij besteedde zijn tijd liever aan het mondaine leven. Vanaf zijn middelbare schooltijd bezocht hij de salons van Mme Straus (weduwe van Georges Bizet) en Mme Lemaire. Zijn eerste teksten waren op deze mondaine wereld geïnspireerd. In de jaren 1890 schreef hij een autobiografische roman, *Jean Santeuil*, die beschouwd kan worden als een voorstudie voor *Op zoek naar de verloren tijd*. Aan deze grote romancyclus begon hij rond 1907.

Ondertussen hadden ingrijpende gebeurtenissen zijn persoonlijk leven veranderd. Zijn vader was in 1903 overleden, zodat de toch al sterke band met zijn moeder nog werd aangehaald. Toen in 1905 ook zijn moeder overleed, stortte zijn beschutte wereldje in elkaar. Hij verbleef een tijdje in een psychiatrische kliniek; ook zijn astmatische aandoening verergerde. Het betekende het einde van zijn mondaine bestaan.

Proust trok zich terug in een met kurk behangen kamer die hij alleen in de zomer verliet voor een vakantie aan de Normandische kust. In deze afzondering schreef hij *Op zoek naar de verloren tijd*.

Aanvankelijk zou de cyclus drie delen omvatten, maar gaandeweg nam de omvang toe, deels omdat Proust hoofdstukken invoegde waarin hij een bepaald thema afzonderlijke behandelde (zoals Sodom en Gomorra) deels omdat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, die er een nieuwe dimensie aan toevoegde, deels omdat de relatie die hij was aangegaan met zijn secretaris Alfred Agostinelli eindigde toen deze in 1914 verongelukte.

Prousts gezondheidstoestand verslechterde gestaag; de enige zorg die hem kwelde was of hij voldoende tijd zou hebben zijn werk te voltooien. In ongehoord korte tijd schreef hij de ontbrekende delen. De correcties daaraan werden onderbroken door zijn dood in 1922.

7. Het kunstwerk als droom (De hervonden tijd)

1. Het eerste deel van *De hervonden tijd* speelt in Parijs tijdens WO I. Het bezoek aan een mannenbordeel tekent de verloedering van de hoofdstad. Het bombardement van het bordeel en de toespelingen op Pompeï, Sodom en Gomorra, plaatsen dit deel in het teken van de apocalyps. De eigenlijke Hervonden tijd vindt jaren later plaats tijdens een matinée bij de prinses van Guermantes. Het weerzien met de oude bekenden bevat een dubbele les: de triomf van de dood en het rad van fortuin.

2. Tijdens de matinée wordt Marcel overvallen door een reeks onwillekeurige herinneringen. Een identieke zintuiglijke ervaring leidt tot kortsluiting tussen heden en verleden; het gevolg is een extatische ervaring van tijdloosheid. De lezer kan het belang van Prousts observatie bij zichzelf nagaan. Proust presenteert de onwillekeurige herinnering als de sleutel tot zijn hele oeuvre: het is de boog die hij aan het begin van de cyclus had geopend, en die hij nu sluit. Maar klopt dit wel? Onwillekeurige herinneringen hebben betrekking op ervaringen uit de vroege jeugd. De meeste van Prousts onwillekeurige herinneringen hebben betrekking op het recente verleden, dat voor de bewuste herinnering toegankelijk is. Het overgrote deel van *Op zoek* berust dan ook op reconstructie via willekeurige herinnering. De genade die Proust ten deel valt bevindt zich elders.

cel niet kan concurreren. Zijn moeder laat hem onvermijdelijk in de steek voor zijn vader; haar bezit is altijd onzeker. De positie van de vader in de 'oerscène' verklaart Marcel's eigenaardige vooronderstelling dat de geliefde hem zal verraden met een rivaal die hij niet kan verslaan, en alleen op deze voorwaarde zijn geliefde kan zijn.

4. Tegenover het korte, onzekere ontstaan van de liefde staat het lange en moeizame proces van uitdrijving en vergeten, van '*ontkristallisering*'. Het eindpunt van dit proces is het spoorloos verdwijnen van de geliefde, ja de erkenning dat de liefde een begoocheling was. In de Albertine-cyclus gaat alles waaraan Marcel geloof hechtte: vriendschap, huwelijk, zelfs het paradijs van de jeugd, de weg van de liefde. Proust concludeert tot een volstrekt *nihilisme*. Het slot bevat toespelingen op een afdaling naar de dodenwereld. Pas in *De hervonden tijd* wordt dit sterven getransformeerd tot de initiatie die nodig was om te herleven in de kunst.

Synopsis van het hoorcollege over Proust

1. Een meesterwerk in fragmenten (*Op zoek naar de verloren tijd*)

1. Wat Goethe is voor Duitsland, Shakespeare voor Engeland en Cervantes voor Spanje, is Proust voor Frankrijk. Hierin schuilt ook het risico, namelijk dat Proust net zo min als zijn buitenlandse collega's wordt gelezen. Dat risico wordt nog vergroot als we een blik werpen op de hindernissen die Proust opwerpt: ellenlange zinnen, gebrek aan structuur, ontbreken van handeling, zwartgalligheid. Het is een wonder dat Proust zich met een dergelijk boek ontwikkelde tot de grootste van zijn land. De reden ligt waarschijnlijk hierin dat Proust van de lezer een meditatieve leeshouding eist die hem toegang verleent tot een geestelijke 'enclave'.

2. Op zoek naar de verloren tijd kan onmogelijk worden samengevat. Pogingen daartoe zijn terecht belachelijk gemaakt door Monty Pythons 'All England Summarize Proust Competition'. Wel kunnen we een aantal bakens uitzetten aan de hand van: de handelingsgebieden (Combray, Parijs, Balbec), de belangrijkste thematiek (liefde, mondaine leven, bespiegeling) en chronologie (zie schematische weergaves achterin).

3. Proust's roman gaat over de tijd. Maar tijdsindicaties zoals jaartallen ontbreken vrijwel geheel. Dat is verwarrend voor wie houvast zoekt

(de jaartallen in het schema moeten worden afgeleid uit indirecte toespelingen), maar maakt duidelijk dat Proust naar algemene geldigheid streefde door zijn roman uit te tillen boven de historische tijd. Proust gaat het 'verhaal' uit de weg. Waar zich een gebeurtenis aftekent (de kus van Swann en Odette) laat Proust een gat vallen. De roman is een archipel, bestaande uit ontelbare losse eilandjes. Proust ontkende het fragmentarische karakter van zijn werk: hij suggereerde een onzichtbare architectuur, maar hij bracht die in het geweer om zich te verdedigen tegen aantijgingen van 'decadentie'.

4. *Een liefde van Swann* is een zo'n losdobberend eiland. De band met de rest van de roman wordt gewaarborgd doordat dit deel het geheel weerspiegelt. De relatie Swann-Odette, de botsing tussen burgerij en high society en Swanns dilettantisme, staan model voor de overige liefdesrelaties, de sociale verhoudingen en het estheticisme in de rest van *Op zoek*. Het enige verschil is dat Swann mislukt als schepend kunstenaar, terwijl Marcel er wel in slaagt deze stap te maken.

6. Liefde is jaloezie (De 'Albertine-cyclus')

1. De twee voorlaatste delen, *De gevangene* en *Albertine verdwenen*, vormen samen de 'Albertine-cyclus'. Ze zijn een transpositie van de affaire tussen Marcel Proust en zijn secretaris, Alfred Agostinelli. Liefde ontstaat door *kristallisatie*, een begrip dat door Stendhal werd geïntroduceerd in *De l'amour*. Het vreemde bij Proust is dat kristallisatie niet de geliefde betreft, maar een voorwerp dat aan haar herinnert. Liefde kristalliseert in haar afwezigheid.

2. *Liefde is jaloezie*, herhaalt Proust tot vervelens toe. Deze vreemde stelling berust ten dele op een vertaalprobleem. 'Jalousie' heeft in het Frans twee betekenissen: 'verdediging van bezit' (deze betekenis kent het Nederlands niet), en 'afgunst' (de enige in het Nederlands bekende betekenis). 'Marcel est jaloux d'Albertine' kan dus niet worden vertaald met 'Marcel is jaloers op Albertine', maar moet worden weergegeven als de relatie van de vrek tot zijn geld, of de boer tot zijn land. De twee betekenissen, bezitsdrang en afgunst, vormen een kringloop. Proust gaat *a priori* uit van verraad: Marcel raakt in Venetië verliefd op een meisje, *omdat* hij haar verdenkt van overspel.

3. Wat is de oorzaak van deze ziekelijke opvatting? Marcel zelf wijst op de hechte relatie met zijn moeder. Hij probeert deze *sympiotische relatie* te herhalen in zijn relatie met Albertine. De oorspronkelijke relatie is in feite een driehoek, waarin de vader een rivaal vormt met wie Mar-

eerste. In *Sodom en Gomorra* bevinden zich de meeste toneelcitaten (Racine, Scribe). Proust perverteert ze: Bijbelse citaten krijgen een homoseksuele bijbetekenis. Hun komische effect berust op heiligschennis. Erotiek is voor Proust identiek met heiligschennis, daarom loopt heiligschennis als een rode draad door dit deel. Proust huldigde deze eigenaardige opvatting van erotiek ook in zijn eigen leven.

4. Proust trekt voortdurend vergelijkingen tussen homo's en joden: beide zijn vervloekte rassen. Hun belangrijkste overeenkomsten zijn dat ze zich voor elkaar schamen en elkaar uit de weg gaan, en dat ze contact zoeken met hun tegendelen (wat betreft de homo's zijn dat de hetero's; wat betreft de joden de Franse adel). Er zijn opmerkelijke verschillen tussen Proust en zijn fictieve alter-ego Marcel: Proust (homo en jood) presenteert Marcel als de radicale Ander (niet-homo, niet-jood). Hij beschrijft hem als een oerFranse, oergezonde hetero die zich verontwaardigd afwendt van homo's en joden. Proust gedraagt zich in *Sodom en Gomorra* als een misdadiger die wel tien alibi's opdist, maar niet beseft dat hij zich juist daarin verraadt.

2. Betoverende beelden (*De kant van Swann*)

1. Van meet af aan is duidelijk hoe *selectief* Proust te werk gaat. De verteller vat de eerste vijftien jaar van zijn leven samen in de paar Paasvakanties die hij met zijn ouders doorbracht in Combray, waar tante Léonie woonde. Deze Paasvakanties worden op hun beurt samengevat in één typische zondag. Het verhaal daarvan valt uiteen in fragmenten die thematisch zijn geordend, en geen doorlopend verhaal vormen: het zijn eilandjes in een gigantische archipel. In een beschrijving van het kerkportaal van St.-André-des-Champ benadrukt Proust dat de daarin gebeeldhouwde heiligen 'vruchten' zijn aan dezelfde boom als de dorpsbewoners die voor de heiligen model stonden. De nadruk op het 'volkseigene', en op de worteling van kunst en bevolking in dezelfde bodem, verraden Prousts *nationalistische* gezindheid. Een eigenaardig trekje, als je bedenkt dat Proust een half-jood was.

2, 3. Vooruitlopend op de zomervakanties droomt Marcel over plaatsen als Balbec, Florence en Venetië. De *beelden* die hij zich daarvan vormt zijn opgebouwd als ansichtkaarten ('groeten uit'). Ze hebben diepte en zijn omgeven door een stralenkrans. Marcel stapte deze beelden in tijdens momenten van *anticiperende extase*. De magische functie van de beelden vormt een sleutel tot Prousts denken. Beelden stellen Proust in staat contact te leggen met de buitenwereld. Ze *bemiddelen* tussen de binnenwereld van verlangens en de buitenwereldse realiteit. Door deze beeldopvatting neemt Proust afstand tot het naturalisme

van het eind van de XIXe eeuw; het beeld is voor Proust tevens de plaats van waarheid en werkelijkheid; het is tenslotte het scharnier waarlangs de literatuur na 1900 'tot zichzelf inkeert'. Swanns liefde voor Odette wordt mogelijk doordat hij haar ervaart via het beeld van Botticelli's Zippora. Dit fresco vormt de 'interface' die zijn liefde bemiddelt en tot stand brengt.

4. Als Marcel lang nadien terugkeert naar het Bois de Boulogne blijkt de werkelijkheid ontlusterend: God heeft zich uit de werkelijkheid teruggetrokken. Deze scène (aan het eind van *De kant van Swann*) weerspiegelt het laatste deel van de cyclus. Het verschil is dat daar de kunst wordt geopenbaard als redding. God stierf, om in kunst herborren te worden.

5. Homo's en joden (*Sodom en Gomorra*)

1. *Sodom en Gomorra* is opgezet als een essay over homosexualiteit; de band met het verhaal is dun. De titel *Sodom en Gomorra* zet de toon: God verwoest de Bijbelse steden en roeit de daar wonende homo's uit. Proust veroordeelt de homo's dan ook van meet af aan: zij zijn een vervloekt ras. Aan de andere kant stelt hij homo's voor als tweeslachtigen, met een toespeling op de mythe van de androgyn uit Plato's *Symposium*. Het beeld is ambivalent. Zodra er sprake is van lichamelijke intimiteit, laat Proust vuur en zwavel uit de hemel neerdalen. Zodra tweeslachtigheid de boventoon voert, associeert Proust de homo met het goede, met artistieke. Zo splitst hij het beeld van de homo in een kwaad, en in een goed deel.

2. Proust stelt homosexualiteit voor als een *neurose*, in die tijd een lichamelijke en erfelijk overdraagbare kwaal, berustend op een overzenuwd gestel. Dit ziektebeeld verklaart aspecten van Prousts karaktertekening en partnerkeus. Waarom benadrukt Proust dat homosexualiteit een neurose is? Voornamelijk om zijn eigen voorkeuren te kunnen vergoelijken als ziekte, en de verantwoordelijkheid ervoor te kunnen afschuiven op zijn familie.

3. Homo's spelen voortdurend *toneel*. Ze imiteren het gedrag van de mannen die ze niet zijn; ze geven onbewust uiting aan hun verdrongen vrouwelijke identiteit. Deze laatste vorm van theatraliteit ontmaskert de

'oude' adel van het faubourg Saint-Germain. De roman wekt die indruk wel. De manier waarop Marcel toegang verkrijgt tot deze zeer gesloten wereld is volstrekt ongeloofwaardig, en illustratief voor wat ik Prousts *Assepoestercomplex* zal noemen: de denkbeeldige genoegdoening van zijn snobistische aspiraties. Tegelijkertijd distantieert Proust zich in alle toonaarden van zijn joodse afkomst. Prousts *snobisme* bestaat uit de afstand die hij neemt van zijn joodse achtergrond ter wille van een imaginaire adoptie door de Franse adel.

4. Proust beschrijft het hoogtepunt van deze adoptie (het diner bij de hertogin van Guermantes) in termen van het *laatste avondmaal*. Hij neemt zijn nieuwe identiteit in zich op als een 'hostie' en krijgt zo deel aan de gemeenschap van edelen. Het beeld van communie/laatste avondmaal staat model voor elk streven in *Op zoek*: de adoptie door de adel, de verovering van de geliefde, de herontdekking van het verleden. Marcel 'assimileert' deze voorwerpen van verlangen, dat wil zeggen dat hij ze niet alleen incorporeert, maar ook offert (hostie komt van 'hostia', Latijn voor offerdier).

3. Op zoek als Bildungsroman (*In de schaduw van de bloeiende meisjes*)

1. *In de schaduw* was niet voorzien als apart deel. In 1913 voorzag Proust drie delen: *De kant van Swann*, *De kant van Guermantes*, *De hervonden tijd*. Maar *De kant van Swann* was veel te lang; bovendien brak WO I uit. Proust voegde steeds meer fragmenten toe, met als gevolg dat hij een apart deel tussen beide 'Kanten' moest inlassen. Positief gevolg: in dat deel wordt de adolescentie verzelfstandigd als *leerperiode*. *In de schaduw* is bij uitstek een *Bildungsroman*.

2. De eerste les betreft de *literatuur*. Tijdens een etentje bij de Swanns ontmoet Marcel de bewonderde schrijver Bergotte. Hij is verbijsterd, omdat Bergotte, die hij zich had voorgesteld als een oude bard met grijze lokken, een jong dik mannetje blijkt te zijn met een sikje en een rode neus in de vorm van een slakkehuis. Wie is de echte schrijver? De man die voor hem staat, of degene die uit het werk oprijst? Voor Marcel is het de laatste. De echte schrijver verwerkelijkt zich in zijn stijl. Proust neemt hiermee stelling tegen de heersende biografische opvatting die verdedigd werd door Sainte-Beuve.

3. De tweede les betreft de schilderkunst. De bekende schilder Elstir maakt hem duidelijk dat de werkelijkheid moet worden ontdaan van alle clichés en tot een nieuwe structuur geordend. Daarnaast moet schilderkunst modern zijn, dat wil zeggen zijn stof ontleen aan eigen-

tijdse verschijnselen als mode, toeristen, stranden met badgasten en badhuisjes. In deze dubbele les (moderniteit en 'metaforiek') klinkt het pleidooi door dat Baudelaire voerde in De kunstenaar van het moderne leven.

4. Voor de *lessen in liefde* ontbreekt het Marcel aan pedagogen (Bloch is een dwaallicht). Echte liefde koestert Marcel alleen voor zijn moeder. Tegen de achtergrond van deze alomvattende, zelfs verstikkende band, moet Marcells 'liefde' tot de bloeiende meisjes worden begrepen, die eigenlijk bestaat uit een tegenstrijdige reactie: fascinatie enerzijds en het volstrekt ontbreken van liefde anderzijds. Marcel leert (en dat is de tweede liefdesles) dat het beeld van Albertine dat hij najaagt zijn eigen spiegelbeeld is. Zijn zogenaamde liefde wordt ontmaskerd als narcisme. De beide liefdeslessen (symbiotische moederbinding en narcisme) hangen samen als oorzaak en gevolg: de onmacht om zich uit de binding met zijn moeder los te maken, resulteert in een affectief verkeer dat zich afspeelt tussen Marcel en zijn spiegelbeeld. De tragiek van de Proustiaanse liefde schuilt hierin dat Marcel zich niet kan bevrijden uit dit zelfbespiegelende kringetje, zijn liefde niet op iemand anders kan richten, en daarom vergeefs smacht naar geluk.

4. De discrete charme van de adel (*De kant van Guermantes*).

1. Proust onderhield vrijwel zijn hele leven contacten met de mondaine-adellijke wereld. In *De kant van Swann* presenteert hij deze levenslange omgang als een betrekkelijk korte fase in Marcells ontwikkeling (van zijn 20e tot zijn 22e jaar). Deze fase wordt verder toegespitst tot het verslag van 1 middag en 1 avond: illustratief voor Prousts *punctuele* werkwijze. De transpositie tot *verhaal* impliceert dat Proust een in werkelijkheid gelijkblijvende relatie tot de adel, omvormt tot een ontwikkeling met een begin (illusie) en een eind (desillusie).

2. Ter wille van deze verhaallijn accentueert Proust aan het begin van dit deel de *illusie*, die in de loop van het verhaal verkeert tot *desillusie*. In het begin kristalliseren Marcells hooggespannen verwachtingen in zijn adoratie voor de hertogin van Guermantes. Zij is geen vrouw van vlees en bloed, maar een idool. Als Marcel grootste wens wordt verhoord en hij wordt uitgenodigd voor een diner bij de hertogin, wordt het proces van ontluistering ingezet. Het betoverende beeld van de adel vergruist: de edelen blijken platvloerse en geniepige lieden. De discussie over genealogie aan het slot, biedt een verrassende wending. De discrete charme van de adel blijkt te berusten op het luisterrijke verleden dat in hun namen besloten ligt.

3. Proust was zijn leven lang snob. Hij verkeerde in de kringen van de 'banquières': vrouwen van rijke joodse bankiers, niet in die van de